

“BEN İLİM ŞEHİRİYİM ALİ DE ONUN KAPISIDIR” HADİSİ ÜZERİNE

Seyit AVCI*

ON THE HADITH THAT “I AM THE CITY OF SCIENCE AND ALI IS ITS DOOR”

The narration saying that Saint Ali is the door of science city has been mentioned in the sources of Shiite and Sunnite in the close words. The hadith which was evaluated as mutawatir by the Shiites is a matter of a discussion for the Sunnite muhaddises (people interpreting the words of prophet). There has been some people claiming that hadith was false, as there has been some claiming that it was sound. The hadith accepted as having important impacts on Islamic thought, has been used as a material indicating that the caliphate belonged to Saint Ali and his lineage and he knew science of religious cult. The idea claiming that the saint Ali knew the science of religious cult was also accepted in the Sufis thought and played an effective role on the transmission of series of religious sects to Saint Ali.

GİRİŞ

Hz.Ali, ashâb-ı kirâm arasında Kur’ân, hadis ve özellikle fıkıh alanındaki bilgisiyyle kendini kabul ettirmiş otorite bir sahâbidir. Beş yaşından itibaren hicrete kadar Hz.Peygamber’in yanında yetişip büyümesi, onun damadı ve amcazâdesi olması, Tebuk dışında bütün gazvelerde Resûl-i Ekrem’le birlikte bulunması gibi önemli özellikleri sebebiyle müslümanlar, Hz Ali’ye büyük değer vermişlerdir. Cennetle müjdelenen on sahâbiden biri olan Hz.Ali’nin fazilet ve menkıbelerine dair rivayetler, diğer sahâbiler hakkında nakledilen rivayetlerle kıyaslanamayacak derecede çoktur¹. Sahâbilerin onunla ilgili olarak Hz.Peygamber’den duydukları her sözü, gördükleri her olayı tespit etmeye çalışmaları bu rivayetlerin çoğalmasına sebep olmuştur. Diğer taraftan Şiiler ve onu bâtil davaları adına istismar eden fırkalar, Hz.Ali’nin fazileti konusundaki sahih haberlerle yetinmemişler, daha onun sağlığında diğer halifelerden üstünlüğüne dair kendisini bile rencide eden hadisler uydurmuşlardır. Mutedil bir Şii âlimi olarak bilinen İbn Ebü’l-Hadîd (ö.656/1258)², fezâil ile ilgili uydurma hadislerin ilk defa Şiiler tarafından ortaya konduğunu ve Ali b. Ebû Tâlib hakkında pek çok hadis uydurulduğunu söylemiştir³. Nitekim Zehebî

* Dr., Alibeyhüyüğü Çok Programlı Lisesi, seyitavci1968mynet.com

¹ İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyîzi’s-sahâbe*, Beyrut 1989, II, 507-508; Mübârekpûri, *Tuhfetü’l-ahvezî*, Beyrut ts., X, 144.

² Nehcü’l-belâğa şarihi olan İbn Ebü’l-Hadîd Mutezile kelimcisi olarak tanıtılmakla birlikte, onun gulât-ı Şîa’dan ve mutedil Şiilerden olduğu, Sünnilik’le Şiilik arasında bulunduğunu söyleyenler de vardır. Özbalkçı, Mehmet Reşit, “İbn Ebü’l-Hadîd”, *DİA*, İstanbul 1999, XIX, 464.

³ Kandemir, M. Yaşar, “Ali”, *DİA*, İstanbul 1989, II, 376; a.mlf., *Mevzû Hadisler*, Ankara 1980, s. 32.

(ö.748/1347) de Hz.Ali hakkında rivayet edilen hadislerin bir kısmının sahih ve hasen, bir kısmının zayıf, bir kısmının da mevzû olduğunu, mevzû olanların aşırı dereceye ulaştığını ifade ederken aynı gerçeğe işaret etmiştir⁴. Gerek Hz.Ali'nin gerek Ehl-i beyt'in fazileti konusunda Kufeliler'ce 300.000'den fazla hadis uydurulduğuna dair rivayet mübâlâğalı olsa bile, bu konuda yine de bir fikir vermektedir⁵. Meselâ, dünya zevklerine önem vermeyen değerli bir zâhid olarak tanınan Meysere b. Abdirabbih adındaki kişi, vefat edeceği sırada Hz.Ali'nin faziletleri hakkında yetmiş hadis uydurduğunu açıkça itiraf etmiş⁶, hiç çekinmeden de uydurduğu bu hadislerden sevap beklediğini söylemiştir⁷.

Şûî dünyası, Hz.Ali'nin İslâm kamuoyunda benimsenmiş olan özellikleriyle yetinmemiş, bir fırka olarak teşekküllerindeki temel unsur olan imâmet vasfı ve hakkı üzerinde ısrarla durmuş, bu hususta Kur'ân ve sünnetin mantığıyla çoğu zaman uyuşmayan pek çok asılsız menkıbeler ve hatta hadisler uydurmuşlardır. Bundan dolayı Hz.Ali'nin tarihi şahsiyetini tam anlamıyla doğru bir şekilde belirleyebilmek son derece güçtür⁸. Hz.Ali ile ilgili olarak hadis âlimlerinin üzerinde tartıştığı rivayetlerden biri de "Ben ilim şehriyim Ali onun kapısıdır: أنا مدينة العلم وعلي بابها" şeklindeki hadistir. Bu araştırmada söz konusu rivayetin hadis ilmi kriterlerine göre değerlendirmesi ve İslam düşüncesine olan etkisi üzerinde durulacaktır.

A. HADİSİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hadis Kütüb-i Sitte içinde sadece Tirmizî (ö.279/892)'nin Sünen'inde yer almaktadır. Tirmizî'nin rivayeti, "Ben hikmet eviyim. Ali de onun kapısıdır: أنا دار الحكمة" şeklinde ve "علي بابها" şeklinde de rivayet edilmiştir. Tirmizî'nin dışında Ukaylî (ö.322/933), Taberânî (ö.360/971), İbn Adî (ö.365/975) ve Hâkim (ö.405/1014)'in rivayetleri ise, "أنا مدينة العلم وعلي بابها فمن أراد" şeklinde rivayet edilmiştir. İlim isteyen kapiya gelsin" tarzındadır¹⁰. Hadis hakkında muhaddisler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu görüşleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1. HADİSİN UYDURMA OLDUĞUNU İDDİA EDENLER

Yahya b. Maîn (ö.233/847) aslının olmadığını¹¹, Ebû Zür'a (ö.264/877) bazı kişilerin uydurduğunu¹², Ebû Hâtim er-Râzî (ö.277/890) aslının bulunmadığını¹³, Tirmizî (ö.279/892) Buhârî (ö.256/870)'den naklen münker olduğunu¹⁴, Ukaylî (ö.322/933) bu şekilde sahih bir hadis bulunmadığını¹⁵, Dârekutnî (ö.385/995) sâbit olmadığını¹⁶, Ebû Bekir b. el-Arabî (ö.543/1148) bâtil olduğunu¹⁷, İbnü'l-Cevzî

⁴ İbn Arrâk, *Tenzîhu's-şer'ati'l-merfûa ani'l-ahbâri's-şeniati'l mevzi'a*, Beyrut 1981, I, 407.

⁵ İbn Arrâk, a.g.e., I, 407.

⁶ Süyûtî, *Tedribu'r-râvî fi şerhi Takrîbi'n-Nevâvi*, (thk. Abdülvehhab Abdullatif), Beyrut 1979, I, 283.

⁷ İbn Ebû Hâtim er-Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dil*, Beyrut 1952, VIII, 254.

⁸ Fığlalı, Ethem Ruhi, "Ali", *DİA*, II, 374.

⁹ Tirmizî, Menâkıb 20; Münavî, *Feyzu'l-kadir şerhu'l-Câmii's-sağîr*, Beyrut ts., III, 46.

¹⁰ Münavî, a.g.e., III, 46.

¹¹ Münavî, a.g.e., III, 47.

¹² Münavî, a.g.e., III, 47.

¹³ İbn Ebû Hâtim, a.g.e., VI, 99.

¹⁴ Tirmizî, Menâkıb 20; Münavî, a.g.e., III, 47.

¹⁵ Ukaylî, *Zuafâ*, Beyrut 1984, III, 150.

¹⁶ Münavî, a.g.e., III, 47.

¹⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, Kahire 1372, IX, 336.

(ö.597/1200) uydurma hadisler arasında yer aldığı¹⁸, Zehebî (ö.748/1347) sahih olmadığını söylemişlerdir¹⁹.

Üç sahabiden nakledilen hadisin senedlerini zikretmek gerekirse Tirmizî'nin isnadı şu şekildedir: İsmail b. Musa, Muhammed b. Ömer er-Rûmî, Şüreyk, Seleme b. Küheyl, Süveyd b. Gafle, Sunâbihî, Ali²⁰.

Hâkim'in isnadları da şu şekildedir: Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yakub, Muhammed b. Abdürrahim el-Herevî, Ebu's-Salt Abdüsselam b. Salih, Ebû Muaviye, A'meş, Mücahid, İbn Abbas²¹.

Ebû Bekir Muhammed b. Ali, Numan b. el-Hârûn el-Beledî, Ahmed b. Abdullah b. Yezîd el-Harrânî, Abdürrezzak, Süfyan es-Sevrî, Abdullah b. Osman b. Hasyem, Abdurrahman b. Osman et-Teymî, Cabir²².

Tirmizî (ö.279/892), eserinde zikrettiği hadisin "garib münker" olduğunu ifade etmiş, bazılarının bu hadisi Şüreyk'ten rivayet ettiklerini, sika râvilerden kimsenin bunu Şüreyk'ten rivayet etmediğini, bu babda İbn Abbas'tan da rivayetlerin bulunduğunu söylemiştir²³. Hadisin değişik tarikleri içinde yer alan seneddeki râvilerden Ömer b. İsmail el-Kûfi hakkında Yahya b. Maîn (ö.233/847) onun hiçbir şey olmadığını, yalancı, kötü ve habis biri olduğunu, Ebû Muaviye'den "Ben ilim şehriyim" hadisini rivayet ettiğini, Nesâî (ö.303/915) sika olmayıp hadislerinin terk edildiğini, Dârekutnî (ö.385/995) de metrûk olduğunu söylemişlerdir²⁴. Zehebî (ö.748/1347), Hâkim'in rivayet ettiği senedde bulunan râvilerden Ebu's-Salt el-Herevî'nin -ki Abdüsselam'dır- müttehem olduğunu belirtmiştir²⁵. Râvilerden Ahmed b. Abdullah b. Yezid el-Huşeymî hakkında İbn Adî (ö.365/975), onun hadis uyduran biri olduğunu ifade etmiştir²⁶. Yine râvilerden İsmail b. Muhammed b. Yusuf el-Filistîni hakkında İbn Hıbbân (ö.354/965), onun hadis hırsızlığı yaptığını, kendisiyle ihticâc olunamayacağını, "Ben ilim şehriyim" hadisini rivayet ettiğini söylemiştir²⁷.

2. HADİSİN ZAYIF OLDUĞUNU SÖYLEYENLER

Heysemî (ö.807/1404), İbn Abbas'tan gelen rivayetin Taberânî tarafından el-Mu'cemü'l-kebir'de rivayet edildiğini²⁸, senedde bulunan râvilerden Abdüsselam b. Salih el-Herevî'nin zayıf olduğunu söylemiştir²⁹.

3. HADİSİN HASEN OLDUĞUNU SAVUNANLAR

Alâî (ö.761/1359), Zerkeşî (ö.794/1391) hadisin uydurma olduğuna hükmedilemeyeceğini, sahih ve zayıf olmayıp hasen olduğunu, hasen derecesine yükseldiğini söylemişlerdir³⁰. İbn Hacer (ö.852/1448) rivayet tariklerinin olduğunu, bir aslının bulunduğunu, uydurma demenin uygun olmayacağını söylemiş, hasen hadis olduğu konusunda fetva vermiştir. Buharî'den hadisin hasen olduğu konusunda bir rivayet

¹⁸ Münavî, a.g.e., III, 47.

¹⁹ Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, Riyad 1415, IV, 1231; a. mlf., *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, Beyrut 1985, XI, 447; Münavî, a.g.e., III, 47.

²⁰ Tirmizî, Menâkıb 20.

²¹ Hâkim, *el-Müstedrek ale's-sahîhayn*, Beyrut 1990, III, 137.

²² Hâkim, a.g.e., III, 138.

²³ Tirmizî, Menâkıb 20.

²⁴ İbnü'l-Cevzî, *ez-Zuafâ ve'l-metrûkîn*, Beyrut 1406, II, 205.

²⁵ Zehebî, *Tezkira*, IV, 1231.

²⁶ Zehebî, *Mizânu'l-ittidâl fi nakdi'r-ricâl*, Beyrut 1995, I, 249.

²⁷ Zehebî, a.g.e., I, 407.

²⁸ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, Musul 1983, XI, 65.

²⁹ Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, Beyrut 1407, IX, 114.

³⁰ Münavî, a.g.e., III, 47.

nakledilmişse de bu rivayet yukarıda nakledilen onun hadisin münker olduğu noktasındaki görüşüne ters düşer³¹. İbn Hacer, Beğavî (ö.516/1122)'nin Mesâbîhu's-sünne adlı eserinde on sekiz kadar uydurma hadis olduğunu, söz konusu bu hadisin de o hadis içinde bulunduğunu iddia eden Ebû Hafs el-Kazvîni (ö.750/1349)'nin bu iddiasına cevap vermiş, hadisin uydurma olmadığını, şahidlerinin bulunduğunu belirterek hadisi müdâfaa etmiştir³². Nitekim Taberânî (ö.360/971) el-Mu'cemül-kebir'de, Hâkim Müstedrek'te İbn Abbas'tan rivayet ettikleri gibi³³, yine Hâkim Müstedrek'te, Deylemî (ö.558/1163) de Firdevs'te diğer sahâbi Câbir b. Abdullah'tan rivayette bulunmuşlardır³⁴.

4. HADİSİN SAHİH OLDUĞUNU SÖYLEYENLER

Hâkim (ö.405/1014) Müstedrek'te hadisi "sahihul'-isnâd: isnadı sahih" olarak değerlendirmiştir³⁵.

Yukarıda naklettiğimiz görüşler dışında hadis hakkında olumlu olumsuz herhangi bir değerlendirme yapmadan eserlerinde nakleden müellifler de vardır. Meselâ Ebû Nuaym (ö.430/1038), Hz.Ali'den bahsederken onun kavmin efendisi, mabûdun sevgilisi, "ilim ve ilimlerin şehri" olduğunu söylemiş³⁶, İbn Abdülber (ö.463/1071), herhangi bir değerlendirme yapmadan "ruviye" lafzıyla hadisi zikretmiş³⁷, İbnü'l-Esir (ö.630/1233) de İbn Abbas'tan gelen rivayete yer vermiş, Ebû Muaviye'nin bu hadisi önceleri rivayet ettiğini, sonra bıraktığını söylemiştir³⁸.

Şii kaynaklarda da hadis aşağı yukarı sünnî kaynaklarda olduğu gibi "Ben ilim şehriyim, Ali onun kapısıdır" şeklinde geçmektedir.³⁹ Bu rivayetin yanısıra aynı kaynaklarda Resûl-i Ekrem'in Hz.Ali'ye hitaben kendisinin ilim şehri Ali'nin onun kapısı olduğunu, kapıdan gelen kişinin o şehre ulaşacağını, Ali'nin ilim kapısı kendisinin de Allah'ın kapısı olduğunu, Ali dışında o kapıya gelenin ilim şehrine ulaşamayacağını belirten rivayetler de vardır⁴⁰. Ayrıca Hz.Ali'nin Resûl-i Ekrem'in "ilim hazinesi, ilim kabı olduğu"⁴¹, Hz.Hasan'ın minberde halka hitap ederken, dedesi Resûlullah (s.a.)'in "Ben ilim şehriyim. Ali onun kapısıdır. Şehre ancak kapıdan girilir" buyurduğunu söylediği⁴², bir başka rivayette Resûl-i Ekrem'in "Ben ilim şehriyim, Ali onun kapısıdır. İlim isteyen Ali'den alsın" dediği⁴³, Hz.Ali'ye Kur'an'ı şerh ve beyanın ancak Ehl-i beyt olan kendilerinde bulunduğu söylendiğinde Hz.Ali'nin bunu kimsenin inkar edemeyeceğini, Resûl-i Ekrem'in "Ben ilim şehriyim, Ali onun kapısıdır" buyurduğunu söylediği de rivayetler arasındadır⁴⁴. Şii'ler, hadisi İbn Abbas'tan da rivayet etmişlerdir⁴⁵.

Şii kaynaklarda Hz.Ali'nin ilmini gösteren başka bilgilere de yer verilir.

³¹ Münavî, a.g.e., III, 47; Mübârekpûrî, a.g.e., Beyrut ts., X, 156.

³² Beğavî, *Mesâbîhu's-sünne*, Beyrut 1987, I, 95-96. (Eseri tahkik edenlerin mukaddimesi); bk. a.g.e., IV, 174-175 dipnot.

³³ Taberânî, a.g.e., XI, 65; Hâkim, a.g.e., III, 137.

³⁴ Hâkim, a.g.e., III, 183; Deylemî, *Müsnedü'l-firdevs bime'sûri'l-hitâb*, Beyrut 1987, I, 44.

³⁵ Hâkim, a.g.e., III, 137; Münavî, a.g.e., III, 47.

³⁶ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, Beyrut 1405, I, 61.

³⁷ İbn Abdülber, *el-İstîâb fi esmâ'il-ashâb*, Beyrut 1978 (İsâbe'nin kenarında), III, 38.

³⁸ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe fi marifeti's-sahâbe*, Kahire 1970, IV, 100.

³⁹ Hur Amilî, *Vesâilü'l-Şîa*, Kum 1409, XXVII, 34; Meclisî, *Bihâru'l-envâr*, Beyrut 1404, X, 145.

⁴⁰ Hur Amilî, a.g.e., XXVII, 76.

⁴¹ Meclisî, a.g.e., XXIX, 602.

⁴² Müfid, *el-İhtisâs*, Kum 1413, s. 238.

⁴³ Müfid, a.g.e., I, 33.

⁴⁴ Esterâbâdî, *Te'vilü'l-âyât*, Kum 1409, s. 226.

⁴⁵ Tacüddin Şeiri, *Câmiu'l-ahbâr*, Kum 1363, s. 14.

Hız.Ali'nin "Beni kaybetmeden önce bana sorun" dediği⁴⁶, İbn Mesud'dan gelen bir rivayete göre Resûl-i Ekrem'in Ali'yi yanına çağırdığı, onunla bir süre yalnız kaldığı, daha sonra Hız.Ali'ye bu durum sorulduğunda Resûl-i Ekrem'in kendisine ilimden bin bab öğrettiği, her babdan da bin bab açtığını söylediği rivayet edilmiştir⁴⁷. Yine Hız.Ali'nin kendisinin zikir ve ilim ehli, tevil ve tenzilin madeni olduğunu söylediğine dair nakiller de vardır⁴⁸.

Şiî kaynaklarda "ilmin şehri" hadisinin birçok tarikten merfû olarak rivayet edildiği belirtilmiştir⁴⁹, hatta bu hadisin avam ve havas arasında mütevatir olduğu ifade edilmiştir⁵⁰. Bütün bu bilgiler hadisin Şiîlere göre sahih olduğu olduğunu göstermektedir. Hadisin mütevatir olduğu iddiası Sünnî kaynaklardan daha çok Şiî kaynaklara dayanmaktadır.

B. HADİSİN İSLAM DÜŞÜNCESİNE ETKİSİ

"İlmin şehri" hadisinden İslam tarihinde Şiîler ve sûfiler olmak iki zümre büyük ölçüde istifade etmişlerdir. Daha çok Şiîler hadisi kendi maksatları doğrultusunda kullanarak Hız.Ali'nin zâhir ve bâtın hilafet sahibi olduğu görüşlerini bu hadise dayandırmışlardır. Sûfiler de Hız.Ali'nin bâtın ilmini bildiğini, bâtın hilafetin ilk temsilcisi olduğunu savunurken bu rivayeti referans almışlardır.

1. HİLAFETİN HIZ.ALİ VE EVLADINA AİT OLDUĞU

Şiîler, hilafetin sadece Hız.Ali ve evladına ait bir imtiyaz olduğu görüşünü hadiste geçen "ilim" telakkisiyle desteklemeye gayret etmişlerdir. Hız.Ali'nin faziletine dair sahih hadisler olmakla birlikte aşırı Şiî gruplar çok defa bu rivayetlerle yetinmeyerek onlara çeşitli ilaveler yapmışlar, böylece ilk halifenin Ali b. Ebû Tâlib olması lazım geldiği hususundaki iddialarını güçlendirmeye çalışmışlardır. Nitekim İbn Abbas'a dayanarak naklettikleri bir rivayette Resûl-i Ekrem, kendisinin ilim şehri, Ali'nin de onun kapısı olduğunu belirttikten sonra; "أنت إمام أمي و خليفتي عليها بعدي : Sen ümmetimin imamı, benden sonra onlara halifemsin" buyurduğunu nakletmişlerdir⁵¹. Bu konuda dayandıkları rivayetlerin en meşhurlarından bir de Gadîr-i Hum hadisidir. Gadîr-i Hum'a dair rivayetlerin en güvenilir olanı Zeyd b. Erkam'ın rivayet ettiği hadistir. Sahih kaynaklarda yer alan bu hadise göre, Hız.Peygamber Veda Haccı dönüşünde Mekke ile Medine arasında Hum denilen suyun başında bir konuşma yapmış, Allah'a hamdü senâdan ve ashâbına bazı öğütlerden sonra kendisinin bir beşer olduğunu, Rabbinin emrine icabet zamanının yaklaştığını, iki ağır yük bıraktığını, bunlardan ilkinin Allah'ın Kitabı olduğunu, onun alınması gerektiğini, daha sonra bir de Ehl-i beyt'ini bıraktığını belirtmiş, Ehl-i beyt'i konusunda ashâbına Allah'ı hatırlatmış, bu son cümleyi iki defa tekrarlamıştır⁵². Daha sonra Hız.Ali'nin elini tutmuş, kendisi kimin mevlâsı ise Ali'nin de onun velisi

⁴⁶ Alâm Meclisi, a.g.e., X, 119. İlim şehri hadisi için bk. a.g.e., XXIV, 203; XXVIII, 199; XXXI, 463; Müfîd, *el-İrşâd*, Kum 1413, I, 33; Seyyid İbn Tâvûs, *el-İkbâl*, Tahran 1367, s. 296; Şeyh Sadûk, *el-Emâli li's-sadûk*, Kütüphane-i İslamiye 1362, s. 343, 561; Tûsi, *el-Emâli li't-Tûsi*, Kum 1414, s. 559; Ali b. İbrahim, *Tefsîru'l-Kumî*, Kum 1404, I, 68; Şeyh Sadûk, *et-Tevhîd*, Kum 1398, s. 307; İbn Ebu'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâğa*, Kum 1404, VII, 219.

⁴⁷ Tabresî, *İlâmü'l-verâ*, Tahran ts., s. 159.

⁴⁸ Hâkim Haskânî, *Şevâhidü't-tenzîl*, Câb 1411, s. 433.

⁴⁹ Ahmed b. Musa, *Binâü'l-makâle*, Kum 1411, s. 200.

⁵⁰ Hur Amilî, a.g.e., XXVII, 76.

⁵¹ Tacüddin, a.g.e., s. 14.

⁵² Müslim, *Fedâilu's-sahâbe* 36; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 366; İbn Huzeyme, *Sahih*, Beyrut 1970, IV, 62; Hâkim, a.g.e., III, 118

olduğunu, Allah'tan onu seveni sevmesini, ona düşman olana düşman olmasını istemiştir⁵³. Şîî geleneğinin zengin ve geniş rivayetlerle ayrıntılı bir şekilde anlattığı Gadîr-i Hum olayı İbn Hişâm (ö.218/833), İbn Sa'd (ö.230/844), Taberî (ö.310/922) gibi ilk devir müelliflerince ya hiç zikredilmemiş, yahut da Resûl-i Ekrem'in konuşmasına yer verilmeden orada konakladığından söz edilmiştir. Ayrıca bunların hiçbiri Resûl-i Ekrem'in sözlerini Şîîlerin anlattığı gibi Hz.Ali'nin imameti ve hilafeti için bir delil olarak değerlendirmemiştir⁵⁴. Nitekim Şîî İbn Ebû'l-Hadîd (ö.656/1258) Hz.Peygamber'in Hz.Ali'nin hilafeti konusunda kesin bir tavır ortaya koyduğunu kabul etmemiştir⁵⁵.

Hız.Ali'ye halifeliği tahsis eden bu anlayış bununla yeterli kalmamış, onun kişisel faziletini göstermek için de bu rivayet referans alınarak onun bâtın ilmini bildiği iddia edilmiştir.

2. HZ.ALİ'NİN BÂTIN İLMİNİ BİLDİĞİ İDDİASI

Hız.Ali'nin Hz.Peygamber'den gayb ilmini öğrendiği, ondan manevî ilimler tahsil ettiği, bu sebeple de ilim öğrenmek isteyenlerin mutlaka ondan feyiz alması gerektiği iddiası da bu rivayete dayandırılmıştır⁵⁶. Bu görüş ilk defa Şîîler tarafından ortaya atılmıştır. Hız.Ali henüz hayatta iken çevresinde toplanan bazı kişiler onda başka hiç kimsenin bilmediği bir bâtın ilminin varlığından söz etmişlerdir. Halbuki onun Hz.Peygamber'den özel bir ilim ve talimat almadığına dair rivayetler vardır. Bu konuda nakledilen bir rivayete göre Hız.Ali'ye Resûl-i Ekrem'in kendisine ne gibi sır verdiği sorulmuş, bu soruya kızan Hız.Ali'nin Resûl-i Ekrem'in insanlardan gizlediği hiç bir şeyi sır olarak söylemediği, kendisine özel bir bilgi tahsis etmediği belirtilmiştir⁵⁷. Buna rağmen Şîîler Hz.Peygamber'den sonra yegane meşru halife tanıdıkları Hız.Ali'nin başka insanların bilmediği bâtın ilmine sahip bulunduğu, onun "ilim şehrinin kapısı" olduğu inancını sürdürmüşler ve kendisine ait olduğunu iddia ettikleri bazı sözler rivayet etmişlerdir⁵⁸.

Hız.Ali'nin bâtın ilmini bildiği görüşüne Şîîlerin dışında bazı muhaddisler ve özellikle de sûfiler destek vermişlerdir. Hadisçilerden Aliyyü'l-Karî (ö.1014/1605) bâtın yorumları çok doğru bulmasa da ilim şehrinin kapısının Ali olduğu şeklindeki tahsisin ta'zim, yani Hız.Ali'nin büyüklüğünü ifade ettiğini, bunun doğru olduğunu, Hız.Ali'nin diğer bazı sahâbilerle göre daha büyük ve daha âlim olduğunu söylemiştir⁵⁹. Karî'nin işaret ettiği söz konusu hadis tasavvufî bilgilerin kaynağının Hız.Ali olarak kabul edilmesine yol açmış, bu durum Hz.Peygamber'e kadar uzanan tarikat silsileleriyle de desteklenmiştir. Sûfiler, Hız.Ali'nin işbaşına geldiğinde hakikatlerin işaret taşlarını yaydığını, gizliliklerin sırrını açtığını, ondan iki oğlu Hasan ile Hüseyin'in, Kümeyl b. Ziyâd (ö.82/701)'ın ve Hasan-ı Basrî (ö.110/727)'nin zikir ve telkini aldığını söylemişlerdir⁶⁰. Bu sebeple tasavvufî ilimlerin tarik ve silsilelerinin

⁵³ Hâkim, a.g.e., III, 118.

⁵⁴ Fığlah, "Gadîr-i Hum", *DİA*, XIII, 279.

⁵⁵ İbn Ebu'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâğa*, II, 59; Mehmet Reşit Özbalkçı, "İbn Ebû'l-Hadîd", *DİA*, İstanbul 1999, XIX, 465.

⁵⁶ Kandemir, "Ali", *DİA*, II, 376.

⁵⁷ Buhârî, Cihâd 171; Müslim, Edâhi 43-45; Tirmizî, Diyât 16.

⁵⁸ Süleyman Uludağ, "Bâtın İlmi", *DİA*, İstanbul 1992, V, 188.

⁵⁹ وقال القاري معنى الحديث على باب من أبوابها ولكن التخصيص يفيد نوعا من التعظيم وهو كذلك لأنه بالنسبة إلى بعض الصحابة أعظمهم وأعلمهم 155.

⁶⁰ İbn Ebû Hâtim er-Râzî, a.g.e., VII, 243; Ebû Nuaym, *Hilye*, I, 79; Kettânî, *et-Terâtîbü'l-idâriyye*, (çev. Ahmet Özel, Hz.Peygamber'in Yönetimi), III, 175; Öz, Mustafa, "Kümeyl b. Ziyâd", *DİA*, Ankara 2002, XXVI, 550.

ona erişmesi, "ilmin şehri" hadisi ile ilişkilendirilmiş⁶¹, İslam'da her tarikat silsilesi Hz.Ali'ye ulaştırılmış, Nakşibendilik dahil bütün tarikatler ondan kollara ayrılmıştır⁶². Muhaddislere rağmen bu hadisin sahih olduğunu kabul eden tasavvuf erbabı, Hz.Ali'nin yoğun hilafet işleri sebebiyle tasavvufun esaslarını geniş bir şekilde açıklamaya fırsat bulamamış olsa bile bu ilmin esaslarını Hz.Peygamber'den öğrendiğini, bu esasları ondan da Hasan-ı Basrî'nin elde ettiğini ileri sürmüşlerdir. Bazı hadis âlimleri bu görüşe karşı çıkararak Hasan-ı Basrî'nin Hz Ali'yi kısa bir süre görmeye beraber ona talebelik etmediğini belirtmişlerdir⁶³. Aliyyü'l-Karî (ö.1014/1605), hırka meselesinin aslının bulunmadığı konusunda muhaddislerin ittifak halinde olduklarını nakletse de mesele hadisçiler arasında tartışma konusudur⁶⁴. İbn Hacer el-Heytemî (ö.974/1566) bu konuda ulemayı kabul ve reddedenler olmak üzere ikiye ayırmış, çoğunluğun bunun mümkün olmadığı görüşünde olduklarını, fakat Makdisî (ö.507/1113), Mizzî (ö.741/1341) İbn Hacer (ö.852/1448) ve Suyûtî (ö.911/1505) gibi muhaddislerin Hasan-ı Basrî (ö.110/728)'nin Hz.Ali'den hadis dinlediğini savunarak aksini iddia ettiklerini söylemiştir⁶⁵. Nitekim Suyûtî, Hasan Basrî'ye niçin mürsel rivayetlerde bulunduğunu sorulduğunda Hasan'ın Haccâc zamanında yaşadığını, Resûl-i Ekrem (s.a.)'den naklettiği bütün hadislerin Ali'den olduğunu, fakat bunları Ali'den aldığını açıkça ifade edemediğini söylediğine dair bilgiler nakletmiştir⁶⁶. İbn Hacer (ö.852/1448)'den bu konuda menfi ve müspet olmak üzere çelişkili nakiller yapılmaktadır. İbn Hacer'den nakledilen bir diğer görüşe göre o, Hz.Ali'nin Hasan-ı Basrî ile görüşerek ona hırka giydirdiğini söylemenin yalan ve iftira olduğunu, hadis imamlarının Hasan-ı Basrî'nin Hz.Ali'den hadis işitmediğini söylediklerini belirtmiştir⁶⁷.

Bütün bu ihtilaflara rağmen sûfiler bu konuda yine de hadisçilerden farklı düşünmüşlerdir. Meselâ İbn Arabî (ö.638/1240), Hz.Ali'nin "efrâd"dan olduğunu belirttikten sonra sahâbe içinde fazla ilim bilme konusunda Hz.Ali'yi birinci sırada görmüş, onun dışında ikinci kişinin Ebû Hureyre olduğunu söylemiştir⁶⁸. Tasavvufî ekollerde meşhur olan hadis, mutasavvıfların Hz.Ali'ye değer vermesinde etkin rol oynamıştır. Öyle ki Hz.Ali'ye olan sevgi ve ilminin derinliğine olan ilgi onun mevkûf hadis kapsamında ele alınması gereken sözlerinin merfû hadis kapsamında ele alınmasına bile yol açmıştır. Nitekim, "Nefsini bilen Rabbini bilir" hadisinin hadis olduğunu söyleyen İsmail Hakkı Bursevî (ö.1137/1725)⁶⁹, bu gibi değerli sözlerin Resûl-i Ekrem (s.a.)'in tercümanı olması açısından Hz.Ali'ye nispet edildiğini, aslında bu sözün Resûl-i Ekrem'in lisanından çıkmadığını, fakat "Vâris-i ekmelin lafzına itinâ hadistir"⁷⁰ prensibinden hareketle böyle sözlerin mânalarına bakılarak Resûl-i Ekrem'e atfolunduğunu söylemiş, böylece Hz.Ali'nin mevkûf olan sözlerini

⁶¹ Kettânî, a.g.e., III, 174.

⁶² Kettânî, a.g.e., III, 175.

⁶³ Kandemir, "Ali", DİA, II, 376.

⁶⁴ Aliyyü'l Karî, *el-Masnû fi marifeti'l-mevzû* (thk. A. Ebû Gudde), Beyrut 1389, s. 144.

⁶⁵ Heytemî, *el-Fetâvâ'l-hadîsiyye*, Mısır 1970, s. 176.

⁶⁶ Süyûtî, *Tedribu'r-râvî*, I, 204.

⁶⁷ Sehâvî, *el-Mekâsîdül-hasene fi beyânî kesîrin mine'l-ehâdisi'l-müştehirâ ale'l-elsine*, Mısır 1375, 1407, s. 331; Hindî, *Tezkiratu'l-mevzûât*, Beyrut 1399, s. 192; Karî, a.g.e., s. 144; Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ ve müzîlu'l-ilbâs ammâ's-tehera mine'l-ehâdis alâ elsineti'n-nâs*, Beyrut 1985, II, 180.

⁶⁸ İbn Arabî, *el-Fütûhâtu'l-Mekkiyye*, Mısır, 1329, I, 200 (30. bâb).

⁶⁹ Bursevî, *Ferahu'r-rûh*, İstanbul 1294, I, 37; bk. a. mlf., *Temâmu'l-feyz fi bâbi'r-ricâl*, Koyunoğlu, nr. 15013, vr. 207b; *Rûhu'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*, İstanbul 1389, III, 78; *Tuhfe-i Umeriyye*, İstanbul ts., s. 17.

⁷⁰ Bursevî, *Ferah*, I, 23; *Kitâbu'n-Netice*, (hzr. Ali Namlı, İmdat Yavaş), İstanbul 1997, I, 64.

merfû hadis kapsamında ele almıştır⁷¹. Bursevî, bu iddiasına üzerinde durduğumuz; "Ben ilim şehriyim. Ali de onun kapısıdır" hadisini delil olarak göstermiştir⁷². Bursevî eserlerinde Hz.Ali'nin Resûl-i Ekrem (s.a.)'e olan yakınlığı, tarikat silsilelerindeki yeri ve öneminden sıkça bahsetmiş, ona ayrı bir önem vermiştir. Nitekim onun diğer üç halifeden ilim yönüyle üstün olduğunu, imâm-ül-âlem ve sirru'l-enbiya makamında bulunduğunu, hilafeti döneminde kutb-ı zâhir ve bâtın olduğunu söylemiştir⁷³. Ayrıca keşfe dayanan ilimlerin kaynağı olarak Hz.Ali'yi göstermiş, bu ilmin ona Resûl-i Ekrem'den aks ettiğini ifade etmiştir⁷⁴. Şevkânî (ö.1250/1834), sûfiyyenin "Ben ilim şehriyim" şeklindeki hadisten ilham alarak bâtın ilmini Hz.Ali'ye nispet ettiklerini ifade etmiş⁷⁵, Nehcü'l-belâğa şârihi İbn Ebû'l-Hadîd (ö.656/1258) de bu hadisten dolayı tevhid ve adâletle ilgili konularda ince bahisleri Hz.Ali'nin sözlerinde ve hutbelerinde bulunduğunu, Hz.Ali'nin dışında hiç bir sahâbi ve tâbi'nin sözlerinde onun sözlerine benzer kelimeler bulmadığını söylemiş⁷⁶, ayrıca tarikat ve hakikat ilimlerinin tasavvufi hallerin ona dayandığını, bütün İslam beldelerinde bu yolun mensuplarının ona ulaştığını Marûf el-Kerhî (ö.200/815), Ebû Yezîd el-Bistâmî (ö.234/848?), Serî es-Sakatî (ö.257/871), Cüneyd el-Bağdâdî (ö.297/909), Şiblî (ö.334/945) ve daha başkalarının bunu açıkça beyan ettiklerini, bugün meşhur olan hırka âdetinin bu gerçeğe delalet ettiğini, onların bunu kesintisiz isnadla Hz.Ali'ye ulaştırdıklarını ifade etmiştir⁷⁷. Münâvî (ö.1031/1621) de hadisin açıklamasında Resûl-i Ekrem (s.a.)'in bütün dinî ilimleri içinde toplayan bir ilim şehri gibi olduğunu, şehre ise bir kapı gerektiğini, bu kapıya da Hz.Ali'nin lâıyk bulunduğunu belirterek Resûl-i Ekrem'in yolundan gitmek isteyenlerin şehre bu kapıdan girmeleri gerektiğini söylemiştir⁷⁸.

Bu hadis dışında Hz.Ali'nin ilminin genişliği konusunda daha başka rivayetler de vardır. Söz konusu bu rivayetlerden bir kısmına göre Hz.Ali, İbn Abbas'la birlikte besmeledeki "bâ" harfi ile ilgili olarak yatsı vaktinden sabah namazına kadar oturup konuşmuşlardır. Bu rivayet onun sahip olduğu derin ilmi gösteren bir başka rivayet olarak kabul edilmiştir⁷⁹. Yine bir defasında Hz.Ali, Kümeyl b. Ziyad'ın elinden tutarak ona bazı şeyler söylemiş, daha sonra göğsüne işaret ederek oradaki ilmi başkalarına aktarabilmeyi istemiştir⁸⁰. Saîd b. el-Müseyyeb (ö.93/712), Hz.Ali'den başka "bana sorun" diyen kimse bulunmadığını, İbn Abbas, Hz.Ali'ye ilmin onda dokuzunun verildiğini, geri kalan onda birinde de onlara ortak olduğunu söylemişlerdir⁸¹. Ahmed b. Hanbel (ö.241/855) ve Taberânî'nin güvenilir râvilerden rivayet ettikleri bir hadiste Resûlullah (s.a.) Hz.Fatma'ya hitab ederek; "Kocanın ümmetimin en önce müslüman olanı, en fazla ilme ve en çok hilme sahip olanı olmasına razı değil misin?" buyurmuştur⁸². Ebû Nuaym (ö.430/1038), bu hadisteki mânâyı Hz.Ali'den bahsederken olduğu gibi almış, onun "ilim şehri" olduğunu, ilk iman

⁷¹ Bursevî, *Ferah*, I, 23.

⁷² Bursevî, a.g.e., I, 23.

⁷³ Bursevî, *Silsile-i Celvetiyye*, İstanbul 1291, s. 26.

⁷⁴ Bursevî, *Kitâbü'n-Netice*, I, 177.

⁷⁵ Şevkânî, *Velâyetullah ve't-tarik ileyhâ*, Kahire ts., s. 72.

⁷⁶ Şevkânî, a.g.e., s. 72.

⁷⁷ İbn Ebu'l-Hadîd, a.g.e., I, 19.

⁷⁸ Münâvî, a.g.e., III, 46; bk. Sehâvî, a.g.e., s. 97-98; Aclûnî, a.g.e., I, 235-236.

⁷⁹ Kettânî, a.g.e., III, 174.

⁸⁰ Zehebî, *Tezkira*, I, 10.

⁸¹ İbn Abdülber, a.g.e., III, 40; Kettânî, a.g.e., III, 174.

⁸² Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, IX, 114.

eden, en çok hilme ve en geniş ilme sahip olduğunu belirtmiştir⁸³. Münâvî, Tirmizî'de yer alan "Ben hikmet eviyim" hadisini şerh ederken bir takım rivayetlerden de destek almaya çalışmıştır. Bunlar arasında İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, Allah Teâlâ'nın "Ey iman edenler!" diye başlayan âyetlerinde ilk başta kastedilenin Hz. Ali olduğu, İbn Mes'ûd'dan gelen diğer bir rivayete göre hikmetin on kısma bölündüğü, Ali'ye dokuzunun diğer insanlara da birinin verildiği, yine nakledildiğine göre Kur'ân'ın yedi harf üzere nazil olduğu, her harfin zâhir ve bâtını bulunduğu, Ali'nin hem zâhiri hem de bâtını bildiği, Resûl-i Ekrem'in Adem oğullarının efendisi olduğu, Ali'nin de Arab'ın efendisi ve hidayet sancağı olduğu, Hz. Peygamber'in Ali'ye yaklaşmak ve ona ilim öğretmekle emrolunduğu, kimseye öğretmediği yetmiş ahdi, söz ve bilgiyi Ali'ye öğrettiği nakledilmekte, bunların dışında Hz. Ali'nin ilminin genişliğini ifade eden bir çok rivayetin bulunduğu belirtilmektedir⁸⁴. Münâvî yukarıda nakledilen rivayetlerin dışında hadisin diğer rivayet şekli olan; "أنا مدينة العلم و علي بها فمن أراد العلم فليأت الباب : Ben ilim şehriyim, Ali de onun kapısıdır. İlim isteyen kapıya gelsin" rivayetinde de Hz. Ali'nin ilminin derinliğini gösteren başka rivayetlerden de bahsetmektedir. Bu rivayetlerden birine göre adamın biri Muaviye'ye bir mesele sorar. Muaviye, adama Ali'ye sormasını onun kendisinden daha âlim olduğunu söyler. Fakat adam Muaviye'nin cevap vermesini ister. Bunun üzerine Muaviye adama; "Yazık sana! Resûlullah (s.a.)'in ilmine değer verdiği kişiyi beğenmiyor musun?" der. Hz. Ömer de zor meseleleri Ali'ye sorardı. Nitekim bir defasında bir kişi kendisine bir şey sormuş, o da "Burada Ali var, ona sor" buyurmuştur. O kişinin, "Ey müminlerin emiri, ben senden işitmek istiyorum" demesi üzerine Hz. Ömer, "Kalk, Allah ayaklarını sabit kılmasın" demiştir.⁸⁵ Yine Hz. Ömer'den rivayet edildiğine göre o, Ali'nin olmadığı bir topluluktan Allah'a sığınır, onu yanında bulundurur, müşkil problemler konusunda istişare için onu askeri birlikler içinde göndermezdi. Atâ (ö.115/733)'ya göre Hz. Ali sahâbe içinde en fakih kişidir.⁸⁶ Deylemî'nin İbn Abbas'tan naklettiği "أنا ميزاب العلم و علي كفتاه" : Ben ilim oluyuyum. Ali de onun iki yanındır" hadisi da aynı mânâyı desteklemektedir⁸⁷.

Hz. Ali'nin ilminin genişliğini ve derinliğini gösteren bütün bu rivayetlere rağmen Resûl-i Ekrem'in sağlığında ve sonraki devirlerde kıraat, tefsir, hadis, fıkıh gibi dinî ilimlerin muhtelif sahâbilerden öğrenildiği de bilinen bir husustur. Bu sebeple bu ilim kapısının sadece Hz. Ali olduğunu ileri sürmek isabetli bir görüş olarak kabul edilmemiştir. Dolayısıyla bu hadise dayanarak manevî ilimlerin sadece onun vasıtasıyla elde edilebileceğini iddia etmenin mümkün olmadığı belirtilmiştir. Nitekim Tirmizî'nin rivayet ettiği, "Ben hikmet eviyim, Ali de onun kapısıdır" hadisinin açıklamasında Tîbî, muhtemelen Şiîler'in hadisteki bu benzetmeye yapışarak ilim ve hikmetin Hz. Ali'ye mahsus olduğunu, başkalarına ancak onun aracılığıyla geçebileceğini, onlara göre, eve ancak kapısından girilebileceğini, nitekim Allah Teâlâ'nın da "Evlere kapılardan gelin"⁸⁸ buyurduğunu söylemelerine itibar edilemeyeceğini, burada onların lehine bir delil bulunmadığını söyleyerek bu iddiaya karşı çıkmıştır⁸⁹. Aynı durum manevî ilimleri bildiği ileri sürülen Ebû

⁸³ Ebû Nuaym, a.g.e., I, 61.

⁸⁴ Münâvî, a.g.e., III, 46.

⁸⁵ Münâvî, a.g.e., III, 46. bk. İbn Ebu'l-Hadîd, a.g.e., I, 18.

⁸⁶ Münâvî, a.g.e., III, 47.

⁸⁷ Deylemî, a.g.e., I, 44.

⁸⁸ Bakara (2), 189.

⁸⁹ Mübârekpûrî, a.g.e., X, 156. Geniş bilgi için bk. Aydın, Abdullah, *Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis*, İstanbul 1982, s. 194-200.

Hureyre için de söz konusu edilmiştir. Ebû Hureyre'nin Hz.Peygamber'den iki çeşit ilim öğrendiği onlardan birini halka anlattığı, diğerine gelince eğer onu anlatırsa boğazının kesileceğine dair nakledilen rivayette⁹⁰ bahsedilen iki çeşit ilmin ne olduğu konusu sûfi müelliflerle hadis şârihleri arasında tartışma konusudur . Hadisçilere göre burada kastedilen kötü idarecilerin isimleri, onların meşru olmayan halleri⁹¹, veya son zamanlarda ortaya çıkacak fitneler, savaşlar, kıyamet alâmetleridir⁹². Bu hadiste ilm-i esrârın, yani sırlar ilminin kastedildiğini hadisçiler doğru bulmamış, Ebû Hureyre'nin ilmi gizlemesinin söz konusu olamayacağını, bu hadisten ilm-i esrârın kastedildiğini iddia edenin bunu ortaya koyması gerektiğini, sufîyenin ilimlerine Kur'ân ve sünnette bundan başka yeterli deliller bulunduğunu söylemişlerdir⁹³. Nitekim Deylemî'nin Abdullah b. Saîd'den rivayet ettiği bir diğer hadise göre, "أنا مدينة العلم و أبو بكر أساسها" : Ben ilim şehriyim. Ebû Bekir de onun temelidir⁹⁴ şeklinde nakledilen hadiste ilmin şehri Hz.Peygamber gösterilirken, onun temeli olarak Hz.Ebû Bekir gösterilmiştir. Şii kaynaklarda bu rivayetin devamında Ömer'in ilim şehrinin duvarı, Osman'ın çatısı, Ali'nin de kapısı olduğu belirtilmiştir⁹⁵.

SONUÇ

Hız.Peygamber'in sahip olduğu ilim şehrinin kapısının Hz.Ali olduğu şeklindeki rivayet muhaddisler arasında tartışma konusu olmakla birlikte hadisin bir aslının bulunduğu, sahih hadis derecesine ulaşmasa da hasen hadis olduğu anlaşılmaktadır. Hadisi bağlamından uzaklaştırarak İslam ümmetini ilgilendiren en önemli ve en hayati meselelerden biri olan hilafet konusunda doğrudan değil de bir takım işaretlere ve yorumlara dayanarak söz konusu hadisin referans alınarak halifelğin ona ve evladına ait olduğunu savunmak tamamen subjektiviteye dayanan bir iddiadan öteye geçmemektedir. Nitekim insafli Şii âlimler de bunu kabul etmişlerdir. Tarikat silsilelerinin ona kadar ulaştırılmasının da ilmî bir dayanağı yoktur. Bu silsileler sonradan ortaya çıkarılmıştır. Bununla birlikte hadisin bir aslı bulunduğu gerçeği göz önüne alındığında Hz.Ali'nin ilim yönünden büyüklüğünü kabul etmek gerekir. Onun ashâb-ı kirâm içinde önemli bir yere sahip olduğu tarihi bir hakikattir. Hz.Ali'nin sahip olduğu ilmi gaybı bilen bâtinî bir anlayıştan daha çok Kur'ân ve sünnetin derin mânalarını kavrayan bir anlayış olarak algılamak gerekir. Nitekim kendisi de bunu doğrulamış, yanlarında Allah'ın Kitabı ve müslüman kişiye verilen (fehm) anlayıştan başka bir şey olmadığını söylemiştir.⁹⁶ Dolayısıyla Hz.Ali'ye karşı gösterilen sevgi bir çok fırkalarda görüldüğü üzere gözü kör, kulağı sağır eden aşırı bir dereceye vurdurulmamalıdır. Müslümanlar her konuda olduğu gibi sevgi konusunda da tutarlı ve ölçülü olmak zorundadırlar. Hz.Ali'nin ilim şehrinin kapısı oluşu onun faziletini artırmakla birlikte bu durum diğer sahabileri daha aşağı görme eğilimini doğurmamalıdır. Her sahâbinin kendisine özgü diğerlerinde bulunmayan üstün meziyetleri vardır.

⁹⁰ Buhârî, İmân 42.

⁹¹ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, (thk. M. Fuâd Abdülbâki), Beyrut ts., I, 216.

⁹² İbn Hacer, a.g.e., I, 216-217; Aynî, *Umde, Umdetü'l-karî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Mısır 1972, II, 185; Kastallânî, *İrşâdî's-sârî li- şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut ts. I, 212

⁹³ Kastallânî, a.g.e., I, 212.

⁹⁴ Deylemî, a.g.e., I, 43.

⁹⁵ Nur eş-Şusterî, *es-Savârimu'l-muhrîka*, Tahran 1367, s. 132.

⁹⁶ Buhârî, İlim 39.